

Čáp, J.: *Psychologie mnohostranného vývoje člověka*. Praha, SPN 1990. 292 strán.

Je známe, že ideál všestranne rozvinutej osobnosti patrila ešte v nedávnej minulosti k veľmi frekventovaným pojmom, hoci nie je produktom iba nedávnej minulosti (jeho zrod siaha do antiky, ba ešte ďalej). Spolu s frekventovanosťou tohto pojmu sa však čoraz nájstojčivejšie vynárala otázka jeho opodstatnenosti. Jedným z autorov, ktorý sa psychologickými prostriedkami podujal ozrejmiť, čo je na tomto pojme výchovne uskutočniteľné a čo vystupuje iba ako fikcia, je aj univ. prof. PhDr. Jan Čáp, DrSc., ktorý je našej pedagogickej a učiteľskej verejnosti známy viacerými svojimi knižnými monografiami.

Autor pristupuje k riešeniu uvedeného problému od samého začiatku vedecky, vyhranene; miesto obvyklej deklaratívnosti a špekulatívnosti dáva prednosť kritickým rozborom. Miesto subjektivistických želaní hovorí rečou faktov, ktoré vyplývajú z jeho rozsiahlych a dlhodobých empirických výskumov. Je však aj psychológom, ktorý píše svoje dielo v podmienkach svojej doby, a preto je potrebné v ňom rozlišovať medzi niektorými prejavmi vtedy zaužívanej formy a odvahou prezentovať nový obsah charakterizovaný smelými prístupmi, podnetmi a faktickými zisteniami. Autor sa napr. už na začiatku neváha zrieknuť analýzy pojmov všestranný a všestranne rozvinutý človek a orientuje sa na adekvátnejšie pojmy mnohostranný a mnohostranne rozvinutý. To preto, lebo „... je sotva reálna všestranná

rozvinutosť človeka v doslovnom zmysle“ (s. 241), naopak: „Je možné, že i mimo psychológie doslovné chápanie všestrannosti vedie k niektorým ťažkostiam a chybám. Napr. vo výchove sa ľahko stáva podporou nereálnych, maximalistických požiadaviek, ktoré opäť skôr či neskôr vedú k dezilúziám...“ (tamže). Na rozdiel od niektorých súčasníkov, ktorí pojem všestranný nahrádzajú pojmom harmonický, autor upozorňuje, že tu ide o pojem inej kategórie; vyjadruje sa ním spôsob spojenia niečoho s niečím, a nie jeho obsahové naplnenie.

Základný problém, čo z pedagogicko-psychologického hľadiska znamená mnohostranný — jednostranný človek, ktorými znakmi ho možno vymedziť, podľa čoho posudzovať či hodnotiť, sa autor pokúsil riešiť jednoznačne z aspektu rozsahu činnosti, ktorou jednotlivec realizuje svoje vzťahy k rozličným oblastiam skutočnosti. Robí tak prezentovaním nesmierneho množstva prejavov ľudskej činnosti, na analýze ktorých začal pracovať od roku 1965 s doc. PhDr. B. Rotterovou, CSc. Svoje rozborové i výsledkové prezentuje v takých charakteristických subkapitolách ako: mládež vo voľnom čase; mládež s rozličným spôsobom využívania voľného času; spôsob výchovy v rodine; polárne rysy osobnosti; aktivnosť, pasívnosť osobnosti; kombinácia a interakcia niektorých činiteľov mikroprostredia; pracovné činnosti a profesie; formy mnohostrannosti a jednostrannosti dospelých.

Zrejme skúmanie danej problematiky z hľadiska činnosti jednotlivca, ktorý je determinovaný prostredím, je v súčasnej psychológii len jedným z a-

spektov osvetľovania tejto zložitej problematiky. Ďalšie zistenia by vznikli z výskumov vychádzajúcich z iných psychologických prúdov (napr. humanistickej psychológie) až po výslovné indeterministické prístupy. Autor tieto skutočnosti predpokladá, a preto na viacerých miestach svojej práce zdôrazňuje, že nerobí si nárok na jedinú možnú, a najmä konečnú odpoveď.

V rámci vymedzenej koncepcie výskumu uplatnením rozličných variabilných metódik výskumu (možno povedať, čo osobitný problém, to osobitná metodika) sa autorovi podarilo sústrediť neobyčajné množstvo empirických faktov. Ich logické členenie kombinované tabuľkami a prehľadnými schémami spôsobilo, že rozsiahly dokumentačný materiál je v knihe prezentovaný systémovo a zrozumiteľne.

Pozastavme sa teraz aspoň pri niektorých zisteniach. Empirická analýza polárnych rysov osobnosti napr. z hľadiska introvertnosti a extravertnosti, ale aj niektorých ďalších prejavov polárnych rysov osobnosti a skutočnosť, že aj mnohostrannosť — jednostrannosť sú akoby polaritnými charakteristikami, viedli autora k dôležitému zisteniu, že pri hodnotení osobnosti sa nemožno sústreďovať len na krajné formy, ale že osobitnú pozornosť si vyžaduje aj stredné pásmo týchto prejavov. Na základe toho autor dospieva k novému zisteniu, že optimálna forma mnohostrannosti sa nekryje s maximom niekde na koncovke daného pólu, ale skôr s niektorými bodmi v strede pólu. Extrémne maladaptívne formy mnohostrannosti, keď jednotliviec upadá do extenzity činnosti na úkor ich kvality, je toho častým dôkazom. Z metodologického hľadiska však aj toto zistenie nepriamo upozorňuje, že činnosťná koncepcia nie je jediným východiskom analýzy pertraktovanej problematiky.

Z analýzy ďalších foriem činnosti ako najdôležitejšie sa ukazuje zistenie, že „niekoľko rozličných kombinácií činiteľov vedie k rovnakému výsledku v charakteristikách činnosti človeka, napr. skupina adolescentov s mnohostranne rozvinutými činnosťami zahrnuje niekoľko podmnožín osôb, z ktorých každá vyrastala pod vplyvom inej kombinácie podmienok. Naopak, pri tej istej kombinácii základných činiteľov sa vyvinuli jednotlivci s rozličnými charakteristikami činnosti v závislosti od ďalších podmienok“ (s. 260). Navyše: „Jeden a ten istý formatívny činiteľ môže pôsobiť podľa okolností tak v smere mnohostranného vývinu, ako aj v smere opačnom“ (s. 238).

Zisteniam autora odporujú aj dosiaľ pertraktované názory o fázovitosti formatívnych procesov, podľa ktorých formatívny vývin osobnosti závisí takmer výlučne od detstva a adolescencie, a to tým skôr, že v dospelosti sa predpokladá znížená plasticnosť pre ďalšie formovanie osobnosti. Podľa autora tieto názory sa týkajú len časti prípadov a vyjadrujú len jednu z niekoľkých foriem či vetiev vývinu. V iných prípadoch, v iných formách či vetvách vývinu vznikajú výrazne priaznivé formatívne podmienky až koncom adolescencie alebo až v dospelosti, keď boli napr. nepriaznivé podmienky z detstva kompenzované inými činiteľmi. To platí aj o vývine mnohostrannosti osobnosti, ktorá sa po dočasnom obmedzení v detstve môže plnšie rozvíjať až v dospelosti.

Ako sme už povedali, skúmanie danej problematiky je z metodologického hľadiska jednoznačne založené na princípe determinizmu. Svedčí o tom nielen druhá kapitola, v ktorej autor formuluje niektoré výsledky doterajšieho poznania v psychologických vedách v podobe 33 všeobecných zákonov (čo je samo osebe z teoretického

hľadiska pozoruhodný výkon), ale aj následné formulovanie ďalších 19 zákonov v štvrtej kapitole, ktoré vyplývajú z existujúcich, ale najmä autom odhalených poznatkov o mnohostrannom a jednostrannom vývine človeka. Odhliadnuc od toho, či termín zákon je v tomto prípade adekvátny, rozhodujúca je skutočnosť, že Čáпов determinizmus nie je mechanickým determinizmom. Skutočnosť, že pôsobenie činnosti na toho, kto ju vykonáva, vedie k porušovaniu a k obnovovaniu dynamickej rovnováhy, viedla autora k hľadaniu psychického mechanizmu tohto procesu. Autor ho rozpracúva pod pojmom proporcionalita činnosti, pričom činiteľom tohto autoregulačného procesu obnovovania rovnováhy je subjekt. Z uvedeného vyplýva, že rozhodujúcim činiteľom mnohostrannosti — jednostrannosti vývinu nie je prísne deterministicky len to, čo na človeka pôsobí zvonka, ale aj subjekt ako autoregulačný činiteľ. Nejde teda o to, či človek obsiahne všetky potenciálne činnosti, ba ani o to, na akej úrovni ich obsiahne, ale aj o to, či to, čo dosiahne, zodpovedá po-

žiadavke proporcionálnej rozvinutosti. Tu kdesi na pozadí pojmu proporcionalita treba hľadať opodstatnenosť a zdôvodnenosť aj pre pojem harmonicnosť vývinu.

Predložená monografia je výsledkom dlhodobého výskumného programu autora, ktorý nie je ukončený a na ktorom ďalej pokračuje. Je to práca úctyhodná; skrýva sa za ňou dlhý rad rokov intenzívnej práce skúseného bádateľa. Novými zisteniami, ktoré sú v nej obsiahnuté, jej bolo súdené vstúpiť do dialógu so všetkými predchádzajúcimi ustrnutými a zastaranými názormi v tejto oblasti. Autor si však ani na úrovni jestvujúcich nových zistení nerobí nárok na posledné slovo, vie, že „vývoj človeka v budúcnosti prekoná súčasné schémy vrátane schém a modelov všestrannej rozvinutosti...“ (s. 24). Je preto pripravený na dialóg nielen s tým, čo bolo, ale aj s tým, čo bude, pritom nečaká pasívne na podnety, ale aj sám formuluje v tejto oblasti nové výskumné úlohy do budúcnosti.

J. GRÁC

Krejčí, V.: *Obecné základy pedagogiky*. Pedagogická fakulta, Ostrava 1991. 250 strán.

Všeobecne sa konštatuje, že je veľmi potrebná stručná informatívna publikácia z pedagogiky, ktorá v prehľadnej forme podá záujemcovi základné poznatky. Toto možno povedať o práci, ktorá pomerne v krátkom čase bola napísaná, pohotove vychádza v dostatočnom počte, ako aj za primeranú cenu.

Autor sa preukázal prácou ako dobrý znalec odboru a pritom vie hovoriť vecne, konkrétne a hlavne prehľadne. Osobitne na práci kladne hodnotíme, že zaujíma už netradičný pohľad na jednotlivé problémy pedagogiky, ale kriticky sa vyjad-

ruje i k novším tendenciám. Všeobecne však možno konštatovať, že autor vychádza z tradície českej národnej pedagogiky a pritom poukazuje na smery a tendencie pedagogiky svetovej.

K spracovaniu obsahu prístupuje autor na základe svojich poznatkov a skúseností, ale pritom s novými pohľadmi na niektoré otázky a problémy.

Po informatívnom predhovore, v ktorom sa spomína 17. november 1989 ako predeľ, poznamenáva, že poňatie všeobecných základov pedagogiky chápe v širokom kontexte spoločenského a kultúrneho procesu. Spomína G. A. Lindera, zakladateľa modernej českej pedagogiky, ktorý si uvedomoval, aké problémy má pedagogika v sústave vied. „Nie je uznávaná ako sa-